

PRIKAZ KNJIGE

Život bez kompromisa za umetnost i mir. Jelena Šantić: Eseji, zapisi, komentari

AMRA LATIFIĆ (pr.)

Beograd: Grupa 484, Fondacija Jelena Šantić,
Istorijski arhiv Beograda, 2021., 461 str.

Zbornik *Život bez kompromisa za umetnost i mir. Jelena Šantić: Eseji, zapisi, komentari* predstavlja jedinstveno delo koje obuhvata tekstove, komentare, beleške, kritike, eseje i brojnu dokumentaciju iz baletske umetnosti, pedagogije i humanitarne aktivnosti Jelene Šantić kao balerine, koreografkinje i rediteljke, ali i Jelene Šantić kao mirovne aktivistkinje. Knjiga sadrži intervjue, kritike, eseje i teorijske tekstove o baletu i savremenoj igri, planove i izveštaje o humanitarnim i mirovnim projektima, apele, komentare, fotografije, biografiju i bibliografiju.

U biografiji Jelene Šantić (1944 — 2000) ističe se da je bila po vokaciji balerina, ali po životnom stilu jedna od najznačajnijih mirovnih aktivistkinja u Srbiji i u zemljama bivše Jugoslavije, osnivačica Grupe 484. Od 1991. godine bila je inicijatorica mnogih mirovnih demonstracija, brojnih mreža za saradnju nevladinih mirovnih organizacija u zemlji i regionu i rukovoditeljka u projektima za pomoć izbeglicama i pomirenja među zaraćenim stranama. Takođe, bila je članica Beogradskog kruga, učestvovala je u osnivanju Evropskog pokreta u Srbiji i Centra za antiratnu akciju. Za njene mirovne aktivnosti, 1996. godine *Pax Christi International* dodelio joj je godišnju nagradu za mir.

Kao prestižna baletska umetnica, Jelena Šantić igrala je tokom svoje izuzetno uspešne baletske karijere najznačajnije uloge u velikom broju predstava. Kreirala je i koreografije za brojne dramske predstave i filmove. Bila je članica CID/UNESCO, *Society of Dance History Scholars*, ELIA, kao i saradnica mnogih međunarodnih i domaćih stručnih časopisa. Autorka je monografije *Dušan*

Trninić i priređivačica, zajedno s Marijom Janković, dopunjenog izdanje knjige *Moj život*, Mage Magazinović.

Berlinski mirovni aktivisti su u znak poštovanja prema njenom radu osnovali humanitarnu organizaciju, Grupu 485. Na njihovu inicijativu, park u berlinskoj četvrti Helersdorf, odlukom berlinskog parlamenta, dobio je ime Park mira “Jelena Šantić” na trogodišnjicu njene prerane smrti, 18. marta 2003. godine. Dve godine kasnije, 23. septembra 2005, i Beograd je dobio park s njenim imenom (nekadašnji Neimarski park), na Vračaru, gde je i živela. Na inicijativu Društva za ulepšavanje Vračara, 18. oktobra 2016. podignuta je spomen-ploča posvećena Jeleni Šantić. Istorijski arhiv Beograda primio je 2003. godine od porodice dokumenta o njenu životu i radu. Sedamnaest kutija Legata sadrži lična dokumenta, beležnice, rukopise i štampani materijal, fotografije, plakate, isečke iz štampe, dokumenta antiratne delatnosti, pisma, telegrame, video i audio kasete, Jelenine lične stvari i dr. Raspon građe: 1951 — 2003.¹

Za Amru Latifić, priređivačicu ovog po svemu specifičnog izdanja, Jelena Šantić bila je osobena pojava u kulturi našeg podneblja, ali i našeg doba.

Neiscrpno vrelo inspiracije i pokretačku energiju pronalazila je u snažnoj ljubavi prema umetnosti, u bliskom okruženju i ljubavi prema čoveku, naročito u ratnim godinama na kraju 20. veka, kada se pokazala ne samo kao empatična osoba već preduzimljiva i izrazito hrabra”, piše Amra Latifić. “Knjiga u celini predstavlja jedan specifičan uvid u umetnost, aktivizam, sociologiju, kulturu i sam život osamdesetih i devedesetih godina prošlog veka na našim prostorima. Jelena je nesumnjivo bila jedan od naših najboljih poznavalaca istorije i teorije baleta, ali je znala i univerzalno i lokalno da definiše probleme u umetnosti i u društvu, a to je potreba za akademskim baletskim obrazovanjem, reformom baleta, pojačavanjem obrazovanja i promocije baleta i pored svega podizanje odgovornosti svih nas kada je balet u pitanju. Bila je vizionar i strateg. Ona je pozivala na odgovornost pedagoge, igrača, kritičare, direktore institucija, Beogradski univerzitet koji još, dvadeset godina nakon Jelenine smrti, i dalje nema akademiju za baletsku umetnost. Pored toga što ova knjiga može da

1 Sa sajta Fondacije “Jelena Šantić”.

bude istovremeno udžbenik istorije baleta i o tome kako se pišu baletske kritike, svedočanstvo o mirovnom aktivizmu devedesetih godina prošlog veka, ona je namenjena i najširoj publici. Duhovno i etički budna ljudska bića koja promišljaju o budućnosti društva i o daljem napretku kulture u Jeleninim zapisima će naići na mnoge odgovore. Ona je do kraja sledila svoju plemenitu viziju sveta, kojoj će bez kompromisa posvetiti svoj život.²

Knjiga je nastala kroz projekat *Aktivističko nasleđe*, kao zajedničko izdanje Grupe 484 i Fondacije "Jelena Šantić", preko kojih se može i nabaviti, a sam doprinos dali su i njeni savremenici i saradnici Goran Božičević, Ivana Stefanović, Marija Janković Šehović, Marijana Cvetković, Milena Dragičević Šešić, Svenka Savić i Vesna Golić. Recenzenti knjige bili su Gordana Nikić, Marijana Prpa Fink i Ratko Božović, dok su tehničke urednice Irina Ljubić i Irina Subotić. Suština njene ličnosti predstavljena je brojnim raznolikostima sadržanim u ovoj knjizi, koja je bogato ilustrovana što fotografijama, što brojnim drugim priložima.

Osvetljavanje istorije Baleta Narodnog pozorišta Jelene Šantić s razlogom se smatra neprocenjivim doprinosom kulturi sećanja. U njoj su se našli i ruski umetnici koji su tu istoriju utemeljili, a nisu izostala ni velika imena naše baletske scene. Pored toga što je obznanila mišljenje o značajnim ličnostima iz baletske istorije kao što su Marijus Petipa, Serž Lifar, Marta Grejam, Rudolf Nurejev, njene refleksije o baletskim ličnostima Dušanu Trniniću i Magi Magazinović i njihovim knjigama predstavljaju markantne tačke njenog stvaralaštva i istraživačkog pregnuća.

Umetnički projekat o Isidori Dankan – predstava koju potpisuje Jelena Šantić kao libretista, koreograf i reditelj, izvedena na sceni Ateljea 212 u okviru 25. Bitefa pod embargom 1992. godine – doživljena je kao "estetski šok" i veliki umetnički iskorak u kome nije bila prisutna samo modernost na klasičnoj osnovi, već i iskustvo postmoderne u oslobođanju od "terora stilova". U tom duhu je bila redukcija narativa i fragmentacija kao dotadašnje prekoračenje moderne. Pored toga, u toj predstavi autorka je iskazala nadmoćnu kreativnost svoje estetski prefinjene i maštovite ličnosti:

Vlast se u svim sistemima oduvek mešala u umetnost i kulturu. Step en tog mešanja zavisio je od prirode režima, manji je

2 NIN, br. 3692, 30. septembar 2021. (str 57), autor Dragan Jovićević.

bio u liberalnim, a ogroman je bio u totalitarnim. Umetnost, kao deo kulture svakog naroda, treba da bude autohtona i zahteva otvoreno društvo. Samo se tako stvaraju uslovi za njeno vrednovanje. Danas vlast postavlja isključivo svoje ljude, čak i na mesta koja nisu ključna, politička.³

Nesebični humanitarni rad na ratom zahvaćenim područjima bivše Jugoslavije Jelenu Šantić je predstavio kao pokretača antiratnih mirovnih aktivnosti, kao ličnost visoke moralne kulture i heroinu naših smutnih vremena. Njen aktivizam bio je čin nesebičnosti, plemenitosti, požrtvovanja i empatije. Bilo je to najdublje saosećanje za ljude koji su u nevolji i koji pate. Njen altruizam pokazao je da ima najviše smisla kad se za njega preuzme odgovornost i kad je namenjen onima koji su bez svoje krivice zapali u beznadežnu životnu situaciju, kad su ih okolnosti učinile bespomoćnim i društvenim gubitnicima. Projekti *Pakrac*, *Grupa Most*, *Grupa 484* stoje visoko kao ostvarenja koja su odbranila vrednosti čovečnosti.

U praskozorje velikog rata na tlu bivše Jugoslavije, 15. jula 1991. godine, grupa građana u Beogradu se oglasila protiv rastućeg nacionalizma, mržnje, medijske propagande koja je spremala ljude na rat, protiv rasne, nacionalne, religijske i svake druge diskriminacije. Želja je bila da skrenemo pažnju na odgovornost onih koji nose oružje, ali i na one druge koji planiraju i vode rat. Umesto oružja zahtevali smo dijalog za prevazilaženje problema. Tražili smo viziju života, a ne smrti. (...) Filozofija mira poznaje samo humanističku stranu života. Ona podstiče, spaja ljude sa svih strana sveta. Najveća dragocenost za ovih pet godina u tome je što sam stekla nove prijatelje u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Holandiji, Francuskoj, Americi, Norveškoj, Nemačkoj, Rusiji, Jugoslaviji.⁴

Jedno od posebnih poglavlja u njenoj biografiji, koje je zauzelo značajno mesto i u knjizi, svakako je Akcija Pakrac, iz koje je nastala Grupa 484: "Godine 1995. bila sam koordinator Projekta Pakrac za pomoć izbeglicama, pri Centru za

3 Intervju vodio Zlatoje Martinov, u Pančevu, u utorak, 16. marta 1993.

4 *Tolerancija*, Društvo za mir i toleranciju, Bačka Palanka, br. 6, jul 1996, str. 1. Saradnja s kolegom iz Bačke Palanke, ali i drugih krajeva bivše Jugoslavije, bila je rezultat osnivanja Koordinacije mirovnih organizacija za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srem 9. maja 1996. godine u Mohaču, Madarska.

antiratnu akciju. Pakrac je grad na liniji fronta... Zajedno sa Antiratnom kampanjom iz Zagreba radili smo na pomirenju običnih ljudi. Pružali smo pomoć najpre deci a onda svem stanovništvu. Nešto kasnije, uz veliko angažovanje Vesne Golić (asistent-koordinator Grupe 484), napravili smo program za izbegličke porodice. Taj program nije bio samo humanitarni i ekonomski, već je nudio pravnu, informativnu i iznad svega psihosocijalnu pomoć. Trudili smo se da te ljude osposobimo da se što pre uključe u svakodnevni život. U posebnom fokusu su nam bila deca. Ona su najviše stradala. Njima je nasilno i sasvim neočekivano bilo oduzeto pravo na dotadašnji, normalan život. Dali smo podršku za 484 porodice i otuda naše ime.”⁵

Bio je to jedinstven i prvi projekat u pokušaju pomirenja dve zavađene strane, srpske i hrvatske. Bilo je to još pre pada zapadne Slavonije, pre maja 1995. Onda smo u Pakracu vodili jednu sveobuhvatnu antiratnu kampanju. Sa hrvatske strane radila je Antiratna kampanja, a sa naše sam ja vodila program u okviru Centra za antiratnu akciju. Organizovali smo razne vrste radionica, savetovališta sa ženama, decom, ali i sa muškarcima. Učili smo tamošnje ljude nenasilnoj komunikaciji, pokušavali smo da ublažimo psihološke traume. Pokušavali smo i da ekonomski potpomognemo te ljude tako što smo im omogućavali da pokrenu neki posao od koga bi mogli nešto i da zarade. Davali smo im beskamratne kredite za nabavku malih mašina, inkubatora i slično.⁶

Neverovatnom snagom i odvažnošću, Jelena je branila prava na život svih ljudi, svih ugroženih. Poštovanje njihove slobode i ljudskog dostojanstva u devastiranoj, nekada zajedničkoj državi smatrala je moralnom obavezom. Stoga se žestoko usprotivila mržnji, nasilju, ratu, nacionalizmu i šovinizmu. “U mom životu su se uvek spajali i preplitali intuitivno i racionalno, stabilno i nestabilno, mirno i burno. Onda se u meni u jednom trenutku javila želja da pomognem ljudima unesrećenim ratom. Ta moja humanistička crta je na izvestan način vezana za umetnost. Jer i jedno i drugo povezuje svetove”⁷,

5 Intervju s Jelenom Šantić “Deca rastu pod bremenom vremena” vodila Jasminka Petrović, *Dečja prava – novine prijatelja dece Srbije*, Beograd, br. 3, god. III, septembar 1998, str. 3.

6 Intervju s Jelenom Šantić “Ja verujem u ljude” vodila Dubravka J. Vojvodić, *Demokratija*, Beograd, 12. februar 1997.

7 Deo diskusije Jelene Šantić na subotnjoj tribini Beogradskog kruga *Intelektualci i rat*: I. Petro-

govorila bi Jelena Šantić i dodala: “Moja životna filozofija je nenasilje. Rat je najgora moguća varijanta za rešenje bilo kog problema. Ratom se, zapravo, ne može rešiti ništa. Nesreća koju je rat na prostorima bivše Jugoslavije doneo toliko je velika da smatram da je sve ono što se čini, u suštini, malo. Kada sam saznala da sam dobila nagradu *Pax Christi*, najpre mi je čak bilo neprijatno, ali pročitavši imena drugih dobitnika bila sam veoma srećna što se nalazim u takvom društvu. Ovo je još uvek samo prestanak ubijanja, to nije mir u punom smislu reči. Mir podrazumeva, pre svega, jednu normalnu ljudsku, ekonomsku i političku komunikaciju. Te komunikacije nema, jer su na svim stranama ljudi razdvojeni. Mislim da će traganje za pravim mirom trajati još jako dugo. Mir, što je veoma bitno, podrazumeva i pomirenje naroda. Ja radim na tome...”⁸

Tako se u knjizi *Život bez kompromisa za umetnost i mir* našlo mesta za sve što je bilo bitno za stvaralaštvo i društveni angažman naše primabalerine, ono što je činila kao velika umetnica i snažna žena u vremenima našeg svekolikog propadanja. Ova bogata istorijska građa na čak 461 stranici, jednako bogato opremljena, potpomognuta je društvenim aktivizmom i angažmanom pojedinaca, kao deo projekta *Aktivističko nasleđe: priče žena izvan konflikta na Zapadnom Balkanu*, koji su podržali USAID Serbia i Balkan Trust for Democracy. Podrška sa samog državnog vrha izostala je u potpunosti, što i nije nelogično kad su u pitanju teme koje jednim dobrim delom osveščuju traumatičnu prošlost.

Dragan Jovičević

Nedeljnik NIN

vić, “Samouništenje zla”, *Borba*, Beograd, 8. februar 1993, str. 7.

- 8 Jelena Šantić je prestižnu godišnju nagradu Međunarodnog katoličkog mirovnog pokreta *Pax Christi* dobila u Gracu 23. novembra 1996. godine. Ta organizacija, osnovana pri biskupiji u Ahenu 1945. godine sa ciljem da radi na pomirenju Francuza i Nemaca, kasnije je počela da dodeljuje godišnju nagradu najistaknutijim borcima za ljudska prava i mir sa svih strana sveta, bez obzira na versku i nacionalnu pripadnost, kao i na položaj koji imaju u društvu. Govor je održala na engleskom jeziku. Deo teksta objavljen je u intervjuu *Jelenas Rede nach der Auszeichnung Pax Kristi* na linku <http://ifz.rotter-baum.info/22>.